

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

№5

ISSN: 2992-8982

<https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/>

2025

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Elektron nashr. 598 sahifa.

E'lon qilishga 2025-yil 1-mayda ruxsat etildi.

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoira Azimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Utayev Uktam Choriyevich, O'z.Respub. Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Abdurakhmanov Kalandar Khodjavevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor

Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate

Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society

Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Kalonov Mukhiddin Bakhridinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences

Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor

Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor

Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor

Musayeva Shoira Azimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor

Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)

Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)

Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor

Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Head of Department, Prosecutor General's Office of Uzbekistan

Ochilov Farkhod, Head of DCEC, Prosecutor General's Office of Uzbekistan

Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor

Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences

Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer

Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor

Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)

Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)

Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow)

Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor

Sevil Piriyeva Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)

Mirzaliyev Sanjar Makhmatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE

Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xalikov Suyun Ravshanovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi

Board of Experts:

Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavlal Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khalikov Suyun Ravshanovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Rustamov Ilkhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Khusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Rakhimovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridakhon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.

MUNDARIJA

“Zavur kollektor suvlarining kimyoviy tarkibi tahlili va ularni tozalash zarurati (Qoraqalpog‘iston Respublikasi misolida)”.....	20
Kungiratbay Sharipov, Ma‘ruf Nurmanov	
Forming demand and stimulating sales in Uzbekistan.....	26
Musayeva Shoirazimovna	
Членство в ВТО как драйвер развития: взгляд Узбекистана через призму опыта Вьетнама и Казахстана.....	30
Ж.Я.Нуриллаев	
Mamlakatimizda tizimli ahamiyatga molik banklarni aniqlash tartibi va ularning bank tizimi moliyaviy barqarorligiga ta‘sirini tahlili.....	37
Xolmamatov Farhodjon Kubaevich	
O‘zbekiston respublikasida aholi bandligini ta‘minlashdagi dolzarb masalalar	44
Ibragimov Elmurod Gulboynor o‘g‘li	
O‘zbekiston respublikasida elektr energiyasi ta‘minoti hajmini yalpi ichki mahsulot hajmiga ta‘sirini ekonometrik tahlil qilish.....	48
Fayziyev Rabim Alikulovich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida tijorat banklarining xizmat turlarini takomillashtirish amaliyoti	60
Umurzoqova Adiba Ochilovna	
Qishloq xo‘jaligi kooperativi boshqaruv tizimida buxgalteriya hisobini tashkil qilishning o‘ziga xos xususiyatlari.....	67
Abduraxmanov Ramazon Abdullayevich	
O‘zbekistonda qishloq xo‘jaligi mahsulotlari umumiy hajmini prognozlashda ekonometrik modellar (yillik)	72
Qodirov Farxod Amirovich, Bo‘ribaeva Qundiz Muratbaevna	
Oziq-ovqat mahsulotlari xavfsizligi tizimini takomillashtirishning nazariy va amaliy jihatlari.....	77
Mahamatova Maftuna	
Xufiyona va yashirin iqtisodiyotning amaliy tahlili o‘zbekiston miqyosida.....	83
Koshanov Abdimurat Azat uli	
Soliq tizimini barqarorligini belgilovchi omillar tahlili.....	87
Nurillayev Jasurbek Davronbekovich	
Mahalliy budjetlar daromad manbalarini mustahkamlash omillari.....	92
Soatova Nodira Boboxanovna	
Bank infratuzilmasining raqamli transformatsiyasi va resurslar bazasi shakllanishi: nazariy asoslar va texnologik yondashuvlar.....	97
Raxmatov Azizjon Jaloliddinovich, Jumayev Muzaffar Mahmud o‘g‘li	
Ichki auditning transformatsion potentsiali: tahliliy amallarni takomillashtirish orqali samaradorlikni oshirish.....	102
Misirov Akbarali Pardaboyevich, Ismoilov Asadbek Abdusamat o‘g‘li	
Xorijiy mamlakatlarda yashil moliyalashtirishni rivojlantirish yo‘llari.....	110
Qorriyeva Shahnoza Safarbayevna	
Yashil moliya – iqtisodiy rivojlanish mexanizmi sifatida	117
Nodir Xidirov G‘iyosaliyevich	
Xo‘jalik yurituvchi subyektlarning likvidiligi va moliyaviy barqarorligini ta‘minlashning xorij tajribasi va uning amaliy ahamiyati	122
Bauyetdinov M.J.	
Теоретические подходы к определениям агрессий социально - экономической и политической стабильности государства как фактор повышения рекреационных потребностей	128
Алимова Райхона Баходировна	
Innovatsion ta‘lim texnologiyalari asosida talabalarning metodik tayyorgarligini shakllantirish.....	139
Komilov Umidjon Normurod o‘g‘li, Tulyaganova Gulnoza Olimjon qizi	

Kichik biznes subyektlarini moliyalashtirish manbalari	143
Nematulloev Suxrob Sobirovich	
Bir qatlamli elastik asosda joylashgan to'sinning seysmik kuchlar ta'siridagi tebranishining V.Z. Vlasov usuli asosida analitik tadqiqi	148
Kamola Xaydarova	
"Sibir daryolarining burilishi" loyihasining tarixiy va retrospektiv tahlili	153
Mahmudov Nosir Mahmudovich	
Sarguzasht turizmini rivojlanishi va sarguzasht turlarda turistlarning xavfsizligini ta'minlashda instruktor-gidlarning roli	159
Tilovmurodov Dostonbek Furqat o'g'li	
Scientific-theoretical foundations of the use of ict in ensuring management efficiency and security in enterprises	165
Khalilov Bekzod Akhmatovich	
Tijorat banklarida kredit riskini boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish yo'nalishlari.....	171
Mirtursunova Dinara Anvarovna	
O'zbekiston respublikasi tijorat banklarida masofaviy bank xizmatlarini joriy etishni takomillashtirish yo'llari.....	175
Tangriyev Izzat Raxmatullayevich	
Qashqadaryo viloyatida eko va etno turizmni rivojlantirishning istiqbollari va iqtisodiy samaradorligi.....	181
Erkayeva Barno, Xushvaqtoev Ramziddin	
O'zbekiston bank tizimida raqamli valyutalar va yashil investitsiyalar integratsiyasini takomillashtirish	186
Nodirov Azizxon Asrorovich	
Global energiya noaniqligining o'zgaruvchanligi ekonomertik modellari	192
Bexzod Qo'ziboev	
Экоцифра: цифровизация МСП для зеленого устойчивого роста	197
С.С. Убаева	
Qishloq xo'jaligini barqaror rivojlantirish va ekologik toza hududni yo'lga qo'yishning ahamiyati	201
Ergashov Ulug'bek Zoxidjonovich	
Statistika fanining shakllanish bosqichlari va rivojlanish tendensiyalari.....	206
Nabixodjaev Abbas Abdupattahovich, Umarova Mukaddas Abbasovna	
Hududlarning atmosferaga chiqaradigan zararli chiqindilar miqdorini sanoat mahsulotiga nisbati bo'yicha tahlili	210
Baqoyev Husan Nuriddinovich	
Qayta tiklanadigan vodorod narxlari strategiyasini o'rganish: xarajat noaniqliklarini bartaraf etish	216
Nuraliyeva Komila Sanakulovna	
Qishloq xo'jaligini "yashil" iqtisodiyot asosida rivojlantirishga o'tishning zarurligi va mohiyati	221
Yoldoshev Mutalib Ibrohimovich	
Mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda "yashil investitsiyalar" dan foydalanishning xorij tajribalari	225
Ruzibayeva Nargiza Xakimovna, Rustamova Nasiba Arslanovna	
Ijtimoiy iqtisodiy ehtiyojlar va ularning iqtisodiy rivojlanishdagi o'rni.....	230
Raxmonova Feruza Musaqulovna	
Oliy ta'lim xizmatlarini ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotda tutgan o'rni.....	234
Mirzaxajeva Shaxzoda Shuxratovna	
Tijorat banklari muammoli kreditlarining likvidlilikka ta'siri.....	240
Karshiyev Adham Anvarovich	
Kichik firmalarning raqobatbardoshligini oshirishning nazariy metodologik jihatlari.....	245
Ruzmetov Davron Ibrogimovich, Aliyev Maqsudbek Erkinovich	
Xo'jalik yurituvchi subyektlarning moliyaviy resurslaridan samarali foydalanish imkoniyatlari.....	251
Talapova Nargiza Baxriddinovna	

“Deviant xulq-atvorli o‘smirlarning ijtimoiy moslashuvining psixologik xususiyatlari”	255
Saidbekova Feruza Anvarbek qizi	
Aholi daromadlarini diversifikatsiya qilishda davlat siyosatining roli va imkoniyatlari	258
Nutfullayev Shohrux Mexli o‘g‘li, Qurbanov Ulug‘bek Erkinovich	
Анализ показателей развития зелёной химии по всему миру и в узбекистане за последние десять лет	262
Фозилова Фирангиза Комиловна	
Tijorat banklarining o‘zbekiston respublikasi iqtisodiyotiga ta’siri	270
Masharipov Rasulbek Jo‘rabekovich	
Biznes birlashuvda buxgalteriya hisobi va auditni takomillashtirish yo‘nalishlari	273
Hamroyeva Zuhra Amiral qizi, Xayitboyeva Laylo Oybekovna, Mirzarayimov Sardorbek Ravshanovich	
O‘zbekiston respublikasida pul-kredit siyosatining maqsadi	277
Adilov Zuxriddin Marip o‘g‘li	
Qishloq xo‘jaligi mahsulotlarining ishlab chiqarish va bozorlararo aloqalarining statistik o‘zgarish tendensiyalari	281
Zakirova Umida Maxamadaminovna	
Iqtisodiy bilimlarni shakllanishi va rivojlanishi	286
Po‘latov Abdulloh Xolxo‘jayevich	
Теоретические основы эффективного управления финансовыми ресурсами предприятий с государственной долей (на примере узбекистана)	291
Ахмедов Дилшод Турсункулович	
Robototexnika asoslari va maktab ta‘limida qo‘llanilishi	298
Tuxliyev Muslimbek Sherzod o‘g‘li	
Sun‘iy intellektlar yordamida o‘quvchilarni hayotiy faoliyat ko‘nikmasini shakllantirishi	303
Mirxasilova Zulfiya Kochkarovna, Abdurahmanova Ozoda Djo‘rayevna, Kurbanov Azimjon Jo‘raboy o‘g‘li	
Levi tengsizligi uchun A.N. Kolmogorov teoremlari	316
Saypiddinov Shukurullo Sadrdinovich, Baxramov Rustamjon Qambarali o‘g‘li	
Rivojlanayotgan mamlakatlar bank tizimida raqamli moliyaviy texnologiyalarni joriy etish afzalliklari	320
Xodjimamedov Akmal Ashurovich, Umedov Abdullo Umedovich	
O‘zbekiston respublikasining mdh mamlakatlari bilan tashqi savdo faoliyati tahlili: o‘zgarish tendensiyalari va istiqbollari	326
Ilyosov Asrorjon Axrorjon o‘g‘li, Abdullaev Alisher Maxmudovich, Tuxtasinova Muxayyo Mirzasultonovna	
Elektron tijoratni rivojlantirishning xorij tajribasi	330
Madieva Zuxra Iskandarbekovna	
Inson resurslarini o‘rganishning asosiy yondashuvlari: mohiyat-ta’rifiy tahlil	336
Bakirov Qobiljon Mamatyusupovich	
Bandlikni ta’minlashda davlat tomonidan institutsional muhit yaratishning roli	340
Dilorom Tojiboyeva, Umida Ravshanovna Anvarova	
Mamlakatimizda islom moliyasini rivojlantirish maqsad va choralari	346
Xoliyorov Xomid Boynazarovich	
Разработка экспертной системы для оценки финансового состояния предприятия	352
Tajibayeva Kizlargul Ajiniyazovna	
Farg‘ona vodiysi viloyatlarida kichik biznes ko‘rsatkichlarining o‘zgarishi: panel regressiya tahlili	362
Tojiyeva Muhabbatxon Mansurjon qizi	
O‘zbekiston Respublikasida makroiqtisodiy ko‘rsatkichlarni hisoblashdagi asosiy muammolar va ularning yechimlari	368
Farmonov Ilhomjon Iqboljon o‘g‘li	
Xorijiy tajriba asosida korxonalar innovatsion faolligini boshqarishni takomillashtirish	374
Hakimova Nozimaxon Sobirjon qizi	
Mahalliy davlat hokimiyati organlarida milliy kadrlar zaxirasini shakllantirish	380
G‘aniev Elyor Sobirjonovich	
O‘zbekistonda sirkulyar iqtisodiyotga o‘tishning ahamiyati	386
Mirzayev Muzaffar Maxmudovich	

The role of international investments in greening and ecological rehabilitation of the aral sea region	392
Ospanova Feruza Bazarbaevna	
“Зеленое направление” совершенствования бухгалтерского учета	397
Ибрагимов Гайратжон Артикович	
Xarajatlarni kelib chiqish joylari va javobgarlik markazlari bo'yicha hisobga olishni takomillashtirish	403
Xamidova S.Ya.	
Mintaqalarni iqtisodiy rivojlantirishning metodologik asoslari va ularni takomillashtirish.....	409
Toshaliyeva Saodat Toxirovna	
O'zbekistonda kichik turar joy biznesini rivojlantirishda xorijiy tajribalar	414
Yo'ldashev Bekzodjon Sherzodjon o'g'li	
Tijorat banklarida davlat maqsadli dasturlarini moliyalashtirish yuzasidan ilmiy-nazariy qarashlar.....	419
Shodiyev Shuhrat Sunnat o'g'li	
Qandolat mahsulotlari bozorida marketing strategiyalaridan foydalanishning xorijiy mamlakatlar tajribasi.....	426
Azlarova Munira Muxammad-Amin qizi	
Risk management in commercial banks, methodological approaches and practical implementation	433
Baymuratova Zina Aqilbekovna, Jarilkapova Naubaxar Paraxat qizi	
The impact of competition on economic growth: evidence from uzbekistan's automotive industry.....	439
Saydaliyeva Dilrabo Baxriddin qizi	
Raqamli texnologiyalarning oliy talim xizmatlarini rivojlantirishdagi o'rni.....	444
Mirzaxadjayeva Shahzoda Shuxratovna	
Развитие производства сельскохозяйственной продукции путем развития цифровых технологий.....	450
Юсупов Мухиддин Соатович	
Tijorat banklarida loyihaviy moliyalashtirish risklarini boshqarish amaliyotini takomillashtirish	457
Berdiyev Akram O'ktamovich	
Iqtisodiy tarmoqlarni soliqqa tortish orqali investitsiya loyihalarini rivojlantirish.....	463
Sharipov Eldor Salohiddin o'g'li	
Iqtisodiyotda investitsiya va kredit salohiyatini bank faoliyatiga ta'siri.....	468
Ergashova Nilufar Sobirovna	
Qurilish materiallari sanoati korxonalarining raqobatbardoshlik salohiyatini boshqarishni takomillashtirish	473
Tashmukhamedova Karima Samatovna	
Ziyorat turizmini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari va istiqbollari.....	479
Kurbanova Mohinur Xabib qizi	
Xalqaro sayohat lug'ati va uning shakllanishi.....	487
Abduaxadova Zilola Djamoliddinovna	
Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari va uni o'zbekiston respublikasi hisob tizimini rivojlantirishdagi o'rni va ahamiyati.....	492
Quvvatov G'olibjon Baxtiyor o'g'li	
Kooperatsiyalarning tutgan o'rni va ahamiyati.....	501
Mirzayev Musurmon Umidullayevich, Ziyadullayev Ilhom Narkobilovich	
Использование методов математического моделирования при внедрении коммерческих автоматических систем	505
Курбанова Рахима, Ахмедов Мехрожжон	
Tijorat banklari kapitalidagi davlat ulushini kamaytirish yo'llari.....	511
Vasiyev Alisher Samiyevich	
Механизмы трансформации неформального сектора в официальную экономику на основе финансовых инструментов.....	515
Кошанов Абдимурат Азат ули, Муртазаев Шахрух Коньскайлиевич	

The impact of tourism on the economy of Uzbekistan	519
Xaydarova Marjona, Muxamedboyeva Muxlisa, Umarov Kamron, Usmanova Aziza	
Mintaqada gastroturizm rivojlanishining iqtisodiy asoslari va zamonaviy tendensiyalari	525
Masharipova Manzura Alimbayevna	
Qoraqalpog'istonda mehmonxona xo'jaligining hozirgi holati tahlili	530
Xalimova Fayoza Nafasovna	
Tikuv-trikotaj korxonalarini brend jozibadorligini oshirishning ilmiy-nazariy jihatlarini	535
O'rinov Akmaljon Axmadjonovich	
Bank tizimida hisobotlarni avtomatlashtirish texnologiyalari	542
Sodiqov Sanjar Saydullo o'g'li	
Engineering programs in Uzbekistan on the verge of fifth industrial revolution	547
Khasan Khankeldiyev	
Aksiyadorlik jamiyatlarining boshqaruvini yaxshilashda korporativ madaniyatning ahamiyati	551
Akramova Nazokat Israilovna	
Tadbirkorlik faoliyatining iqtisodiy taraqqiyotdagi o'rni	562
Amonov Mehriddin Oromiddinovich	
O'zbekiston sanoat tarmoqlarida kooperatsiya asosida tayyor mahsulotlar ishlab chiqarishni mahalliyashtirish tizimini takomillashtirish yo'llari	572
Xalilova Sevaraxon Alijon qizi	
Moliyaviy barqarorlikning asosiy ko'rsatkichlari va ularning tahlili	578
Urmanbekova Iroda Farxodovna	
Tijorat banklarining mamlakat iqtisodiyotida tutgan o'rnini tahlil qilish	583
Kilicheva F.B., Mengnorov A.A., Bozorova O.R.	
Bog'dorchilik tarmog'ida klasterlarni joriy qilishda yevropa tajribasini qo'llash imkoniyatlari	591
Ergashov Ulug'bek Zoxidjonovich	

BOG'DORCHILIK TARMOG'IDA KLASTERLARNI JORIY QILISHDA YEVIROPA TAJRIBASINI QO'LLASH IMKONIYATLARI

Ergashov Ulug'bek Zoxidjonovich

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti Samarqand kampusi,
"Iqtisodiyot va muhandislik fanlari" kafedrasida assistenti

Annotatsiya: O'zbekistonda bog'dorchilik klasterlarini tashkil etishda xorijiy davlatlar tajribasini o'rganish, klaster turlarini rivojlantirish bugungi kunda juda muhim hisoblanadi. Ushbu maqolada turli mamlakatlarda davlat darajasida amalga oshirilgan klaster faoliyatining xorij tajribasi bayon etilgan. Bog'dorchilik klasterlarini tashkil etishda klasterlarni hudud iqtisodiyotini rivojlantirish maqsadida davlat tomonidan boshqarishning turli modellari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: klaster, eksport, mahsulot, oziq-ovqat, meva va rezavor, samaradorlik, barqaror agrosanoat, texnologiyalar, modellari, innovatsiyalar.

Abstract: Studying the experience of foreign countries in organizing horticultural clusters in Uzbekistan, developing cluster types is very important today. This article describes the foreign experience of cluster activities implemented at the state level in different countries. Various models of state management of clusters in organizing horticultural clusters for the purpose of developing the regional economy are analyzed.

Key words: cluster, export, product, food, fruit and berry, efficiency, sustainable agro-industry, technologies, models, innovations.

Аннотация: Изучение опыта зарубежных стран по организации садоводческих кластеров и развитию кластерных типов в Узбекистане на сегодняшний день является весьма актуальным. В статье рассматривается зарубежный опыт кластерной деятельности, реализуемый на государственном уровне в различных странах. Проанализированы различные модели государственного управления кластерами при формировании садоводческих кластеров для развития экономики региона.

Ключевые слова: кластер, экспорт, продукт, продовольствие, фрукты и ягоды, эффективность, устойчивый агропромышленный комплекс, технологии, модели, инновации.

KIRISH

Zamonaviy davrda, ayniqsa an'anaviy iqtisodiy rivojlanish mexanizmlari o'z samaradorligini yo'qotayotgan bir paytda, mamlakat iqtisodiyotini innovatsion yo'nalishda rivojlantirishda klaster yondashuvi eng maqbul strategik vositalardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Xususan, ishlab chiqarish sektorlarining ko'plab yo'nalishlarida raqobatbardoshlikni oshirish, resurslardan kompleks va samarali foydalanish, texnologik integratsiya va tarmoqlararo kooperatsiyani kuchaytirish orqali yuqori natijalarga erishish imkonini beruvchi klasterlashuv modeli rivojlanayotgan mamlakatlar uchun dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Ayniqsa, iqtisodiyoti asosan agrar sohalarga tayangan mamlakatlar misolida bu modelni joriy etish orqali qishloq xo'jaligi mahsulotlarining nafilligini oshirish, ishlab chiqarish zanjirlarini chuqurlashtirish va eksport salohiyatini kengaytirish mumkin. Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, klasterlashtirishni iqtisodiyotga tatbiq etish nafaqat hududiy ixtisoslashuvni ta'minlaydi, balki bozor ishtirokchilari o'rtasida uzviy hamkorlik va innovatsion sinergiyani ham shakllantiradi. Ma'lumki, "klaster" tushunchasi ilk bor 1980-yillarda G'arb iqtisodiy makoniga kirib kelgan bo'lib, o'shandan beri ko'plab sohalarda iqtisodiy samaradorlikni oshirishda asosiy vositalardan biri sifatida namoyon bo'lib kelmoqda.

Serquyosh O'zbekiston zamini qishloq xo'jaligi, ayniqsa bog'dorchilik mahsulotlarini yetishtirish borasida ulkan tabiiy resurs va agroiqtisodiy salohiyatga ega. Bugungi kunda ushbu salohiyatni yanada to'liq va samarali ishga solish orqali bog'dorchilik mahsulotlaridan olinadigan daromadlarni ko'paytirish – qishloq xo'jaligi sektorining ustuvor vazifalaridan biri sifatida belgilanmoqda. Meva-sabzavotchilik yo'nalishida mavjud imkoniyatlarni yanada oqilona va bozor talablariga mos ravishda safarbar qilish zarur.

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, mamlakatimizda yiliga 21 million tonnadan ortiq meva-sabzavot mahsuloti yetishtiriladi. Bu ko'rsatkich yurtimiz agroiqlimiy sharoitlarining qulayligi va dehqonchilik tajribasi yuqoriligidan dalolat beradi. Biroq, mavjud eksport salohiyatini to'liq ishga solish zarurati hanuz dolzarb bo'lib qolmoqda.

Jumladan, ishlab chiqarilgan mahsulotlarning hozirgi paytda atigi 1,5 million tonnasi tashqi bozorlarga chiqarilmoqda. Bu esa kelgusida qo'shilgan qiymat yaratish va eksport daromadlarini oshirish uchun ulkan imkoniyatlar mavjudligini ko'rsatadi.

Xalqaro tajriba asosida qaralganda, intensiv bog'dorchilik texnologiyalarini keng joriy etish orqali bir gektar yer maydonidan 70–100 tonnagacha, ayrim mevalardan esa 130 tonnagacha hosil olish mumkinligi kuzatilmoqda. O'z navbatida, ushbu yondashuvni kengaytirish orqali yurtimizda ham hozirda 10–30 tonna oralig'ida bo'lgan hosildorlik ko'rsatkichlarini sezilarli darajada oshirish imkoniyati mavjud. An'anaviy bog' va tokzorlar samaradorligini oshirish ham modernizatsiya va ilmiy yondashuv asosida bosqichma-bosqich amalga oshirilishi mumkin.

Mahsulotlarni samarali saqlash, saralash, qadoqlash, qayta ishlash va eksportga tayyorlash tizimini tashkil etish borasida muhim tashkiliy ishlar amalga oshirilmoqda. Xususan, 31 ta agrologistika markazi faoliyat yuritmoqda. Bu markazlar kelgusida butun tarmoq uchun yagona integratsiyalashgan infratuzilma poydevori bo'lib xizmat qilishi mumkin. Biroq, ularning to'liq quvvatda ishlashini ta'minlash maqsadida aylanma mablag'larni kengaytirish, resurs ta'minotini barqarorlashtirish va mahsulot yetkazib berish tizimining uzluksizligini ta'minlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Bugungi bosqichda hukumat tomonidan ilgari surilayotgan agrar islohotlar va texnologik modernizatsiya choralarini bog'dorchilik tarmog'ini yuqori qo'shilgan qiymatli eksport yo'nalishiga aylantirish, shuningdek, iqtisodiy barqarorlikka xizmat qiluvchi tarmoq sifatida rivojlantirish uchun mustahkam asos bo'lib xizmat qilmoqda. Ushbu jarayonlarda xususiy sektor ishtirokini faollashtirish, ilmiy-tadqiqot yutuqlarini amaliyotga joriy etish va xalqaro standartlarga muvofiq ishlab chiqarishni yo'lga qo'yish orqali meva-sabzavotchilikdan olinadigan daromadlarni sezilarli darajada oshirish mumkin.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Xorijiy iqtisodiy adabiyotlarda klasterlar turli hududiy va institutsional model asosida tizimlashtirilgan bo'lib, ular orasida Yevropa, Shimoliy Amerika, Osiyo va Yaponiya modellari alohida ajralib turadi. Yevropa va Shimoliy Amerika klasterlashuv modellari, asosan, ichki raqobatni iqtisodiy rivojlanish uchun asosiy turtki sifatida ko'radi. Bunda kompaniyalar o'rtasidagi raqobat samaradorlikni oshiruvchi vosita sifatida talqin qilinadi. Osiyo modeli esa davlatning strategik boshqaruvdagi yetakchilik rolini ta'kidlab, klasterlarning markazlashtirilgan va rejalashtirilgan shaklda rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydi. Yaponiya modeli esa rivojlanish yo'nalishining oldindan belgilangan vektori doirasida yuzaga keladigan ichki raqobatga asoslanadi. Bu modelda kompaniyalar o'zaro raqobatlashish orqali yagona tizimda o'sishga erishadi.

Iqtisodiy adabiyotlarda klaster tushunchasi ko'pincha sanoat majmuasi sifatida izohlanadi. U hududiy jihatdan yaqin joylashgan, texnologik jihatdan o'zaro bog'langan va faoliyatida ixtisoslashgan yetkazib beruvchilar, asosiy ishlab chiqaruvchilar va iste'molchilar tarmog'ining konsentratsiyasidan iborat bo'lgan iqtisodiy birlik sifatida ko'riladi. Bu yondashuv tarmoq yondashuviga muqobil sifatida namoyon bo'ladi, chunki u nafaqat vertikal integratsiyani, balki gorizontal hamkorlikni ham o'z ichiga oladi.

Klasterning konseptual asoslari ilk bor Alfred Marshallning 1890-yilda nashr etilgan "Principles of Economics" (Iqtisodiyot prinsiplari) asarida shakllangan bo'lib, u sanoat tarmoqlarining muayyan geografik hududda ixtisoslashuvi orqali hosil bo'ladigan iqtisodiy aglomeratsiya afzalliklarini ta'riflagan. Biroq, "klaster" atamasi ilmiy muomalaga ilk bor amerikalik iqtisodchi Maykl Porter tomonidan kiritilgan. Uning ta'rificha, klaster – bu ma'lum bir iqtisodiy yo'nalishda faoliyat yuritayotgan kompaniyalar, institutlar, ta'lim va ilmiy markazlarning geografik jihatdan yaqin, o'zaro bog'liq va hamkorlikda ishlaydigan majmuasidir. M. Porter o'zining tadqiqotlarida Italiyadagi poyabzal ishlab chiqarish sanoatini klasterlashuvning tipik modeli sifatida tahlil qilib, bu tuzilmani o'rta asrlardagi hunarmandlar gildiyalari bilan qiyoslaydi. Uning fikricha, klasterlar o'zaro hamkorlik, madaniy identiklik va raqobatni uyg'unlashtirgan holda, muayyan "submadaniyat" asosida shakllanadi.

Tarmoq tuzilmalarining xilma-xilligini xorijiy olimlar, xususan, P. Drucker, K. Imai, H. Itami, J. Johanson, M. Castells, R. Miles, B.Z. Milner, R. Paturel, D. Rockart, Ch. Snow, G. Torelli, H. Hakansson va D. Shortlar keng tahlil qilganlar. Ularning qarashlariga ko'ra, zamonaviy bozor sharoitida tarmoq ishtirokchilari nafaqat mahsulot ayirboshlash orqali, balki qo'shma loyihalarda hamkorlik qilish, o'zaro sarmoya kiritish yoki axborot almashinuvi orqali o'zaro bog'lanadi. Tarmoqdagi kompaniyalar yuridik jihatdan mustaqil bo'lsa-da, moliyaviy va institutsional jihatdan o'zaro bog'liq majburiyatlarga ega bo'ladi. J. Zudof va A. Bindeler ta'rifiga ko'ra, tarmoqlar bu – turli ixtisoslashuvga ega, ammo faoliyatida strategik yaqinlik va axborotga asoslangan o'zaro ishonch bilan ajralib turadigan tijorat subyektlari o'rtasidagi uzoq muddatli kooperatsion munosabatlardir.

Boshqa tomondan, rus olimi A.V. Glotko tomonidan ilgari surilgan konsepsiyaga ko'ra, agrosanoat klasteri – bu agrosanoat kompleksida faoliyat yurituvchi, texnologik jihatdan bog'langan va iqtisodiy manfaatlar asosida birlashgan xo'jalik yurituvchi subyektlarning hududiy va innovatsion integratsiyalashgan tuzilmasidir.

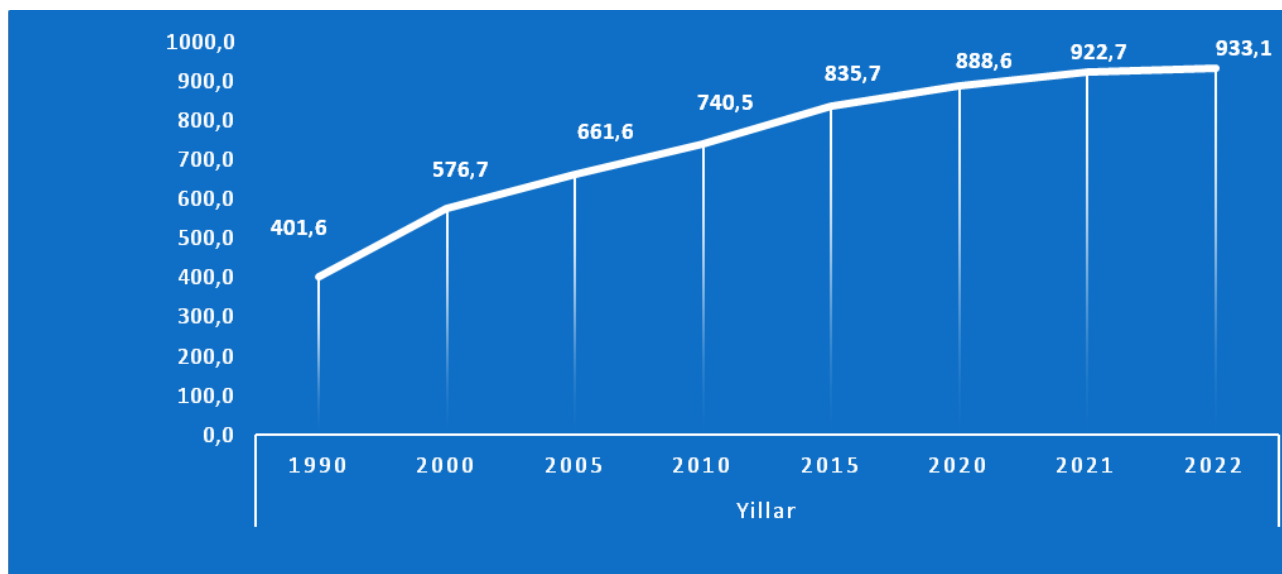
Bu modelda ishtirokchilar o'rtasida resurslar, texnologiyalar va ma'lumotlar almashinuvi, shuningdek, yagona ishlab chiqarish zanjiri orqali koordinatsiyalashgan boshqaruv mexanizmlari mavjud bo'ladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Kuzatuvlarimiz asosida bog'dorchilikda klasterlarni joriy qilishda Yevropa tajribasini qo'llash imkoniyatlari bo'yicha ilmiy xulosa va takliflar ishlab chiqildi. Maqolani tayyorlash jarayonida kuzatish va tanlab olish, so'rovnomalar, ilmiy-nazariy hamda empirik kuzatuv usullaridan foydalanildi.

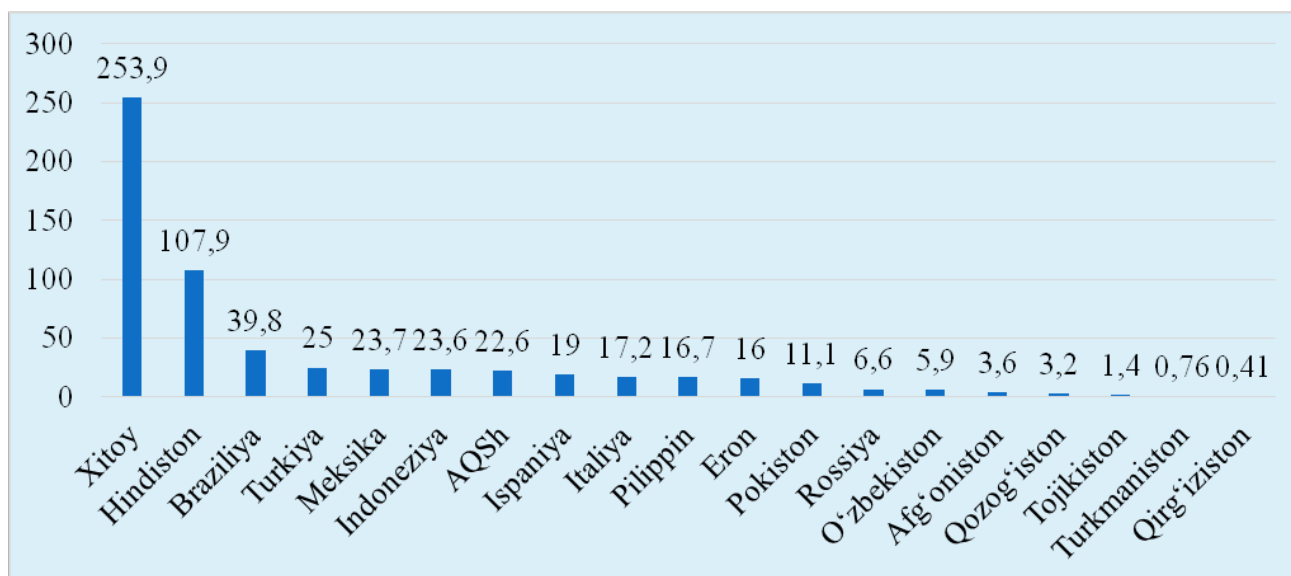
TAHLIL VA NATIJALAR

Jahon miqyosida klasterlarning ijobiy samara berayotgani sababli meva yetishtirish hajmi yildan-yilga ortib bormoqda (1-rasm).

1-rasm. Jahonda meva yetishtirish holati

Jahonga mashhur Statista ma'lumotlariga ko'ra, 1990-yilda jahonda 401,6 million tonna meva yetishtirilgan bo'lsa, 2022-yilga kelib bu ko'rsatkich qariyb 2,3 martaga oshib, 933,1 million tonnaga yetgani kuzatiladi. Jahonda eng ko'p meva, shubhasiz, Xitoyda yetishtiriladi (2-rasm).

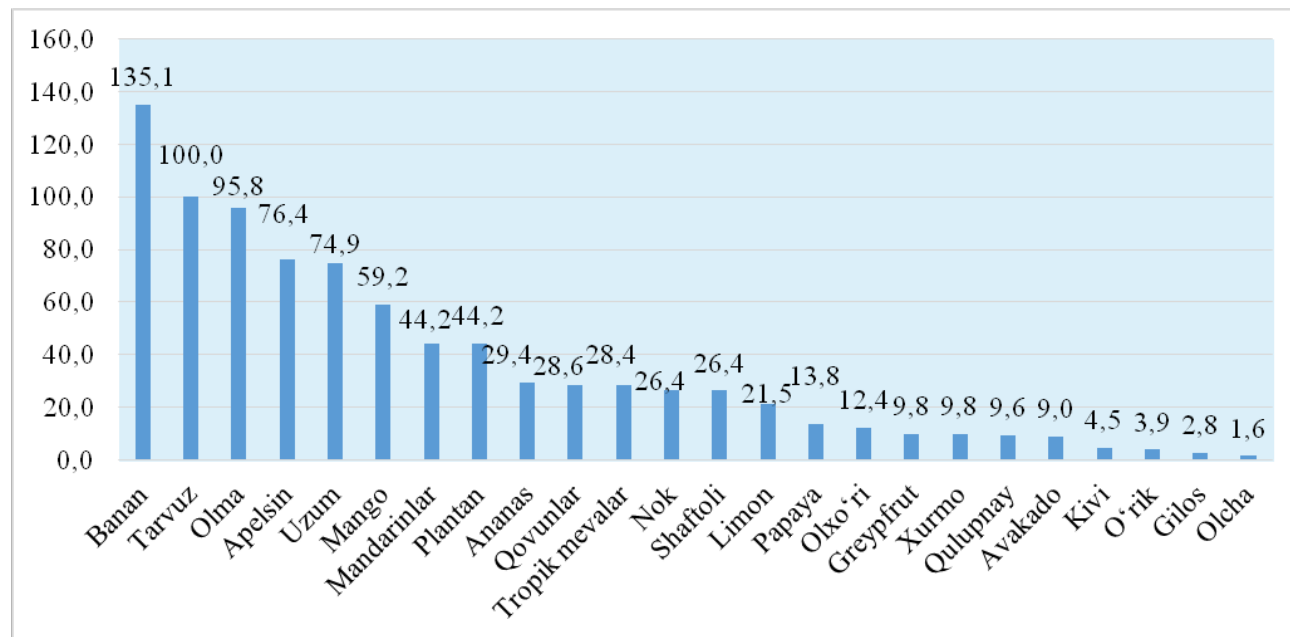
2-rasm. Dunyo mamlakatlarida meva yetishtirish holati (mln. tonna, 2022-y)

2-rasm ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, 2022-yilda meva yetishtirish bo'yicha yetakchi davlat Xitoy bo'lib, u 253,9 million tonna meva yetishtirgan. Undan keyin Hindiston – 107,9 million tonna, Braziliya – 39,8 million tonna meva bilan keyingi o'rinlarni egallagan. O'zbekistonga ko'proq meva eksport qiluvchi davlatlardan biri bo'lgan Turkiya 25 million tonna, Eron esa 16 million tonna meva yetishtirib, jahon bo'yicha mos ravishda 4- va 11-o'rinlarni egalladi.

O'zbekiston Respublikasida 2022-yilda yetishtirilgan mevalar hajmi 5,9 million tonnani tashkil etdi. Qo'shni davlatlardan Afg'oniston – 3,6 million tonna, Qozog'iston – 3,2 million tonna, Tojikiston – 1,4 million tonna, Turkmaniston – 760 ming tonna, Qirg'iziston esa 410 ming tonna meva yetishtirgan.

"Dunyoda qaysi meva ko'p yetishtiriladi?" degan savolga aksariyat hollarda olma deb javob beriladi. Biroq bu noto'g'ri tasavvurdir. 3-rasm ma'lumotlariga ko'ra, 2022-yilda dunyoda eng ko'p yetishtirilgan meva – banan bo'lgan. U umumiy hisobda 135,1 million tonna miqdorida yetishtirilgan. Shuningdek, olma – 95,8 million tonna, apelsin – 76,4 million tonna, uzum – 74,9 million tonna hajmda yetishtirilgan (3-rasm).

3-rasm. Dunyo meva turlarining yetishtirish holati (mln. tonna, 2022-y).

Yurtimizda yetishtirish imkoniyati mavjud mevalardan dunyo bo'ylab quyidagi miqdorlarda hosil olinmoqda: nok – 26,4 million tonna, shaftoli – 26,4 million tonna, limon – 21,5 million tonna, olxo'ri – 12,4 million tonna, xurmo – 9,8 million tonna, o'rik – 3,9 million tonna, gilos – 2,8 million tonna, olcha – 1,6 million tonna.

Tadqiqotlarimiz davomida Yevropadagi bir qator muvaffaqiyatli bog'dorchilik klasterlari o'rganib chiqildi. Eng muvaffaqiyatli bog'dorchilik klasterlari sifatida quyidagilarni misol keltirish mumkin:

– Niderlandiya: bu yerda bog'dorchilik klasterlari yuqori darajada rivojlangan bo'lib, ular bir nechta ilmiy-tadqiqot institutlari, universitetlar va zamonaviy texnologiyalar bilan ishlovchi fermerlar bilan yaqin hamkorlikda faoliyat yuritadi.

– Ispaniya: Almeriya mintaqasidagi bog'dorchilik klasterlari issiqxona texnologiyalari va ilg'or sug'orish tizimlari bilan mashhur bo'lib, bu hududda ishlab chiqarilgan mahsulotlar asosan Yevropa Ittifoqi bozorlariga eksport qilinadi.

Yevropada ilmiy-tadqiqot institutlari va universitetlar bog'dorchilik klasterlari bilan faol hamkorlik qiladi. Bu hamkorlik texnologik innovatsiyalar, mahsulot sifati, eksport quvvatini oshirish, yer unumdorligi va barqaror qishloq xo'jaligini qo'llab-quvvatlash kabi yo'nalishlarda amalga oshiriladi.

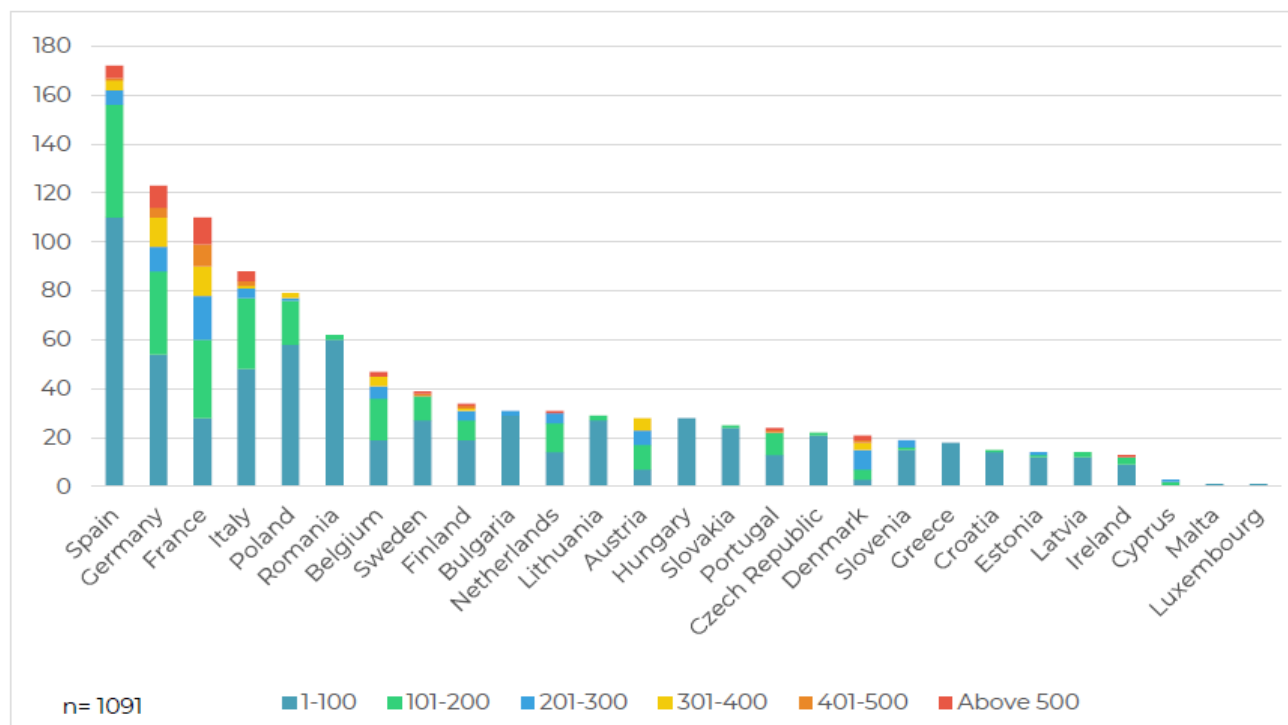
Yevropa Ittifoqidagi bog'dorchilik klasterlari innovatsiyalar va yangi texnologiyalar yo'nalishida yangi qishloq xo'jaligi texnologiyalarini ishlab chiqish va ularni amaliyotga tez tatbiq etishga qaratilgan. Shuningdek, oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashni inobatga olgan holda, ilmiy-tadqiqot grantlari va loyihalari hukumatlar tomonidan moliyalashtiriladi.

Yevropa bog'dorchilik klasterlari eng so'nggi texnologiyalar, innovatsiyalar va ilg'or menejment uslublari yordamida raqobatbardoshlikni oshirishda muhim rol o'ynaydi. Ularning muvaffaqiyati davlat siyosati, ilmiy-tadqiqot ishlari va barqaror rivojlanish strategiyalariga chambarchas bog'liq.

Yevropa Ittifoqiga (EI27) a'zo davlatlar tomonidan taqdim etilgan European Cluster Collaboration Platform (ECCP) ma'lumotlariga ko'ra, Yevropada mavjud 1091 ta klasterning 572 tasi besh yetakchi davlat – Ispaniya,

Germaniya, Fransiya, Italiya va Polshada joylashgan. Bu jami klaster tashkilotlarining 52 foizini tashkil qiladi. Mazkur mamlakatlar Yevropa Ittifoqining yalpi ichki mahsulotining 69,6 foizini ishlab chiqarishi inobatga olinsa, ushbu ulush iqtisodiy jihatdan o'rinli hisoblanadi (4-rasm).

4-rasm. Yevropa klaster hamkorlik platformasi (ECCP)ga a'zo klasterlar a'zolari soni tahlili.

Agar European Cluster Collaboration Platform (ECCP) tarkibidagi klasterlarning a'zolari soni tahlil qilinsa (4-rasm), Yevropa Ittifoqining EI27 guruhidagi klasterlarining taxminan 62 foizi 100 tagacha a'zoga ega ekani ko'rinadi. Shu bilan birga, klasterlarning 22 foizi 101 dan 200 tagacha a'zoga ega bo'lsa, atigi 5 foiz klasterlarda 400 dan ortiq a'zolar mavjud. Umuman olganda, EI27 klasterlarining o'rtacha a'zo soni 170 atrofida deb baholanmoqda. ECCP umumiy tizimiga esa 164 700 ta xo'jalik a'zolik qilgan.

Yevropa Ittifoqidagi klasterlarning xarakterli jihati – ularning ilmiy-tadqiqot hamkorliklariga bevosita bog'langanligidir. Aynan shu jihat O'zbekistonda ham joriy etilishi zarur. Klaster faoliyatini tegishli hududdagi yirik qishloq xo'jaligi universitetlari bilan integratsiyalash orqali, ilm-fan va amaliyot o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ta'minlash mumkin.

Tadqiqotlar davomida Yevropa Ittifoqining rivojlangan yetakchi davlatlaridagi bog'dorchilik klasterlari va ularning samaradorlik ko'rsatkichlari chuqur o'rganildi (1-jadval).

1-jadval. Yevropa Ittifoqi mamlakatlaridagi muvaffaqiyatli bog'dorchilik klasterlarlarining xususiyatlari.

№	Mamlakat	Klaster nomi	Asosiy mahsu-lotlar	Ilmiy-tadqiqot hamkorlari	Tashkiliy yordam
1.	Nider-landiya	Aalsmeer Gul Bozori	Gullar	Wageningen Universiteti	Davlat subsidiyalari
2.	Ispaniya	Almeriya Bog'dorchilik Klasteri	Sabzavot	Almeriya Universiteti	Davlat va xususiy sektor investitsiyalari
3.	Italiya	Emiglia-Romagna qishloq xo'jaligi klasteri	Meva, uzum	Bologna Universiteti	Moliya va marketing yordam
4.	Fransiya	Provans Bog'dorchilik Klasteri	Meva, uzum	Montpellier Universiteti	Barqaror rivojlanish strategiyalari

1-jadval ma'lumotlariga ko'ra, Niderlandiyada bog'dorchilik sohasida yetakchi klaster – Aalsmeer gul bozori hisoblanadi. Ushbu klaster asosan gul yetishtirishga ixtisoslashgan bo'lib, uning ilmiy-tadqiqot hamkori sifatida Vageningen universiteti faoliyat yuritadi. Klasterning tashkil etilishida davlat tomonidan subsidiyalar orqali moliyaviy ko'mak ko'rsatilgan. Ispanyaning Almeriya bog'dorchilik klasteri asosan sabzavot yetishtirishga ixtisoslashgan. Uning ilmiy-tadqiqot hamkori – Almeriya universiteti hisoblanadi. Italiyadagi Emilia-Romagna

qishloq xo'jaligi klasteri va Fransiyadagi Provans bog'dorchilik klasteri mos ravishda Bolonya universiteti hamda Monpelye universiteti bilan hamkorlik qiladi. Ushbu klasterlar meva va uzum mahsulotlarini yetishtirishga ixtisoslashgan (2-jadval).

2-jadval. Yevropa Ittifoqi mamlakatlaridagi yirik bog'dorchilik klasterlarlarining iqtisodiy ko'rsatkichlari¹

№	Mamlakat	Bog'dorchilik mahsulotlari	Yirik klasterlar soni	Yillik ishlab chiqarish (mln tonna)	Eksport qiymati (mlrd €)
1.	Niderlandiya	Gullar, sabzavot	5	2,5	12,0
2.	Ispaniya	Sabzavot, meva	3	4,0	10,5
3.	Italiya	Meva, uzum	4	3,8	9,2
4.	Fransiya	Meva, uzum	3	3,2	8,7

2-jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida ilmiy-tadqiqotlarning yo'lga qo'yilganligi sababli, Niderlandiyada gullar va sabzavotlar yetishtiruvchi asosiy 5 ta yirik klaster yil davomida 2,5 mln tonna mahsulot yetishtirib, 12,0 mlrd yevro qiymatida eksportni ham amalga oshirmoqda. Ispaniyada meva-sabzavot yetishtiruvchi 3 ta yirik klaster 4,0 mln tonna mahsulot ishlab chiqarib, eksport qiymati 10,5 mlrd yevroni tashkil etgan. Italiya va Fransiyadagi meva-sabzavot yetishtiruvchi klasterlar mos ravishda 9,2 va 8,7 mlrd yevrolik eksport qiymatiga egaligi Yevropa Ittifoqida ilmiy-tadqiqotlar va qishloq xo'jaligining hamkorligi iqtisodiyotga qanchalik naf keltirayotganini ko'rsatmoqda.

Shu o'rinda, mamlakatimiz Prezidenti tomonidan ilm-fan hamda ta'lim-tarbiyaga alohida e'tibor qaratilayotgani bejiz emas, deb hisoblaymiz. "Mamlakatni qudratli, millatni buyuk qiladigan kuch bu – ilm-fan, ta'lim va tarbiyadir", – deya ta'kidlaydi Shavkat Mirziyoyev. O'zbekiston Prezidentining asosiy maqsadi – o'zbek farzandlarining bilimli, baxtli va boy bo'lishiga erishishdir. Davlat rahbarining tinimsiz mehnati aynan shu maqsad yo'lida kechmoqda. "Ta'lim sohasida farzandlarimiz zamonaviy bilim va ko'nikmalarni puxta egallashi uchun eng qulay sharoitlar yaratishni izchil davom ettiramiz", – dedi Prezident².

Ilm-fanning hissasini Yevropa Ittifoqidagi bog'dorchilik klasterlarining iqtisodiyotga ta'siri misolida ham yaqqol ko'rish mumkin (3-jadval).

3-jadval. Yevropa Ittifoqi mamlakatlaridagi bog'dorchilik klasterlarlarining milliy iqtisodiyotga ta'siri ko'rsatkichlari³

№	Mamlakat	Yaratilgan ish o'rinlari soni (ming kishi)	YaMMga qo'shilgan qiymat (mlrd €)
1.	Niderlandiya	120,0	15,0
2.	Ispaniya	100,0	12,0
3.	Italiya	90,0	11,0
4.	Fransiya	85,0	10,0

Yevropa Ittifoqi mamlakatlaridagi bog'dorchilik klasterlarining milliy iqtisodiyotga ta'siri ko'rsatkichlari shuni anglatadiki, Niderlandiya, Ispaniya, Italiya va Fransiyada klasterlar 85,0–120,0 ming kishigacha qo'shimcha ish o'rinlari yaratish bilan birga, yalpi ichki mahsulotga ham qo'shimcha 10,0–15,0 mlrd yevro miqdorida qiymat qo'shmoqda. Klasterlar nafaqat mahsulotni sotish imkoniyatlarini yaxshilaydi, balki iqtisodiyot uchun qo'shimcha ish o'rinlarini yaratib, daromad manbai sifatida ham xizmat qilmoqda.

Shu sababli, Yevropa Ittifoqida klasterlar rivojiga alohida e'tibor qaratib kelinmoqda. Istalgan turdagi korxonalarda tashkil etilish bosqichi mavjud bo'lganligi bois, ular bir kun kelib daromadsizlikka uchrab, inqirozga yuz tutib bozordan chiqib ketishi ehtimoli ham mavjud. Shu bois, korxonalar hayotiy davrini uzaytirishning muhim omillaridan biri – ilmiy tadqiqotlarga e'tibor qaratishdir. Ilmiy tadqiqotlarda innovatsiyalarga va innovatsion texnologiyalarni joriy etishga qaratilgan yondashuv Yevropa Ittifoqida muhim ahamiyat kasb etmoqda (4-jadval).

2 Mirziyoyev Sh.M. Mamlakatni qudratli, millatni buyuk qiladigan kuch bu – ilm-fan, ta'lim va tarbiyadir. 9.12.2023 www.daryo.uz

3 Ergashov, U. Z. (2022). MEVA-SABZAVOTCHILIK VA UZUMCHILIK TARMOG 'INI YANADA RIVOJLANTIRISH, SOHADA YARATILAYOTGAN QO 'SHIMCHA CHORA-TADBIRLARNING IQTISODIY AHAMIYATI. Academic research in educational sciences, (Conference), 211-217.

4-jadval. Yevropa Ittifoqi mamlakatlaridagi bog'dorchilik klasterlarlarida ilmiy-tadqiqot loyihalari, yo'nalishlari va qiymati

No	Mamlakat	Ilmiy-tadqiqot loyihalari soni	Innovatsion texnologiyalar	Ilmiy-tadqiqot byudjeti (mln €)
1.	Niderlandiya	50	Avtomatizatsiya, sensor texnologiyalar	200
2.	Ispaniya	40	Issiqxona texnologiyalari, suv tejash tizimlari	180
3.	Italiya	35	Organik qishloq xo'jaligi, zamonaviy sug'orish tizimlari	150
4.	Fransiya	30	Biomuhit monitoringi, pestitsidlarni kamaytirish	140

Bunda asosiy e'tibor bog'larda avtomatizatsiya hamda sensor texnologiyalarni joriy etishga qaratiladi. Ispaniyada esa yiliga 40 taga yaqin loyiha uchun 180 mln yevro ajratilib, asosiy e'tibor issiqxona texnologiyalari va suvni tejovchi tizimlarga qaratiladi. Bu holat Ispaniyaning o'ta issiq iqlimi sababli ushbu yo'nalishlarga alohida e'tibor qaratilishiga olib kelmoqda. Yevropaning yana bir issiq va nam iqlimli davlati Italiya esa organik qishloq xo'jaligi va zamonaviy sug'orish tizimlariga e'tibor qaratib, bu yo'nalishlar uchun yillik 150 mln yevro mablag' ajratmoqda. Fransiyada esa biomuhit monitoringi va pestitsidlardan foydalanishni kamaytirish masalalari ustuvor yo'nalish sifatida qaralmoqda va bu borada yiliga 140 mln yevro ajratiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Jahon mamlakatlarining bog'dorchilik klasterlari sohasidagi tajribasidan O'zbekiston sharoitida ham samarali foydalanish mumkin. Klasterlardagi ishlab chiqarish jarayoniga innovatsion loyihalarni jalb etish, agrar sohadagi ilmiy-tadqiqot institutlari va universitetlar bilan hamkorlikni yo'lga qo'yish, shuningdek, ushbu yo'nalishda davlat ko'magini ta'minlash muhim hisoblanadi. Buning uchun hozirgi kunda innovatsion va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish zarur. Bog'dorchilik klasterlari innovatsiyalar va yangi texnologiyalar yo'nalishida yangi qishloq xo'jaligi texnologiyalarini ishlab chiqish va joriy etishni tezda tatbiq etmoqda. Shuningdek, bu yo'nalish oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Mamlakatimizda ham qishloq xo'jaligida klaster ulushini oshirish maqsadga muvofiq bo'ladi. Bunday yondashuv, birinchidan, mahsulot eksporti hajmini oshiradi. Ikkinchidan, aholining bandligini ta'minlaydi. Uchinchidan esa, aholini vitaminlarga boy, sarhil mevalar bilan barqaror ta'minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- Mirziyoyev Sh.M. Mamlakatni qudratli, millatni buyuk qiladigan kuch bu – ilm-fan, ta'lim va tarbiyadir. 9.12.2023. www.daryo.uz
- Портер Майкл. Конкуренция: Пер. с англ. / Майкл Портер. – М.: Вильямс, 2003. – 605 с.
- Хакимов А. Енгил sanoat korxonalarining raqobatbardoshligini marketing strategiyalari asosida oshirish. Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. – Toshkent, 2018.
- Ферова И.С., Коженова Т.В., Шорохов Р.Г. Промышленные кластеры и их роль в развитии промышленной политики региона. – М.: ИНФРА-М; Красноярск: Сиб. федер. ун-т, 2018. – 247 с.
- Пятинкин С.Ф., Быкова Т.П. Развитие кластеров: сущность, актуальные подходы, зарубежный опыт. – Минск: Тесей, 2018.
- Миндлин Ю.Б. Зарубежный опыт функционирования кластеров в экономически развитых странах // Экономические науки, 2009. – № 12.
- Кластер ҳамкорлиги бўйича Европа платформаси расмий веб-сайти маълумоти. URL: <https://www.clustercollaboration.eu>
- Дворцов В.И. Пространственное развитие территории на основе кластерных технологий // Менеджмент в России и за рубежом, 2018. – № 2.
- Boboyev Shodiyor Xurozmatovich. O'zbekistonda agrosanoat klasterlarini tashkil etishda xorijiy davlatlar tajribasi // Janubiy Orolbo'yi gidrolik va gidroekologik muammolari: Bugun va kelajagi. Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari. – 138-bet.
- Ergashov U.Z. Meva-sabzavotchilik va uzumchilik tarmog'ini yanada rivojlantirish, sohada yaratilayotgan qo'shimcha chora-tadbirlarning iqtisodiy ahamiyati // Academic Research in Educational Sciences. – (Conference), 2022. – B. 211–217.
- Ergashov U.Z., Boboyev S.X. Ilmiy tadqiqotlarda qishloq xo'jaligi klasterlarining o'rganilishi // Academic Research in Educational Sciences. – 2023. – 4 (SamTSAU Conference 1), B. 820–831.

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o'g'li

2025. № 5

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelmasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin. Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

EI.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>